

De Ruidhorn

Egbert J. Boekema en Dick Veenendaal

De Noordkust, het buitendijkse wadengebied tussen het Lauwersmeer en de Eemshaven, is het grootste natuurgebied in Groningen. Bij een nadere verkenning valt op dat de overgang van kwelders en wadden naar het agrarische achterland nogal hard is. Van oudsher is in de achterliggende polders nauwelijks natuur aanwezig. Ten noorden van de dorpenrij Roodeschool-Hornhuizen is het land vrijwel boomloos, behalve rond de boerderijen. Een uitzondering hierop enkele zijn enkele eendenkooien en een paar piepkleine bosjes langs de zeedijk. Ook is er vrijwel nergens open water van enige omvang. Trekvogels, zoals Zanglijsters, zie je dan ook midden op de kwelders terug en Roodborstjes kun je aantreffen in kale akkers bij gebrek aan een beter biotoop.

Sinds de jaren tachtig zijn op diverse plekken in het binnenland van de provincie door middel van natuurbouw in een van oudsher agrarische omgeving nieuwe natuurgebieden ingericht. Het eerste was het Hondshalstermeer bij Wagenborgen. Andere bekende voorbeelden zijn het Hoeksmeer bij Garrelsweer en de Tjamme tussen Beerta en Finsterwolde. Recent zijn ook in het kustgebied gerichte aankopen gedaan door Staatsbosbeheer, het Groninger Landschap en Natuurmonumenten. Staatsbosbeheer heeft even ten noorden van Warffum een gebied verworven en het Groninger Landschap is actief bij Pieterburen. Zo is het kustgebied verdeeld in een aantal invloedszones. Aan de zeedijk in het westelijk deel van de Emmapolder ten noorden van Uithuizen is, in het kader van het Zoetwaterplan Groningen, door Natuurmonumenten en het waterschap Noorderzijlvest in 1997 op een voormalige akker een afwisselend gebiedje aangelegd. Het heeft de naam Ruidhorn meegekregen. Het gebied heeft een oppervlakte van 21 hectare. De voorlopige inrichting is in de herfst van 1997 gereedgekomen. Een flink deel van de akker werd circa een halve meter afgegra-

Kluten, Knardijk Flevoland 30 juli 1992.

foto Leo Boon

ven, diepere delen circa één meter. Zo ontstond een plas van ongeveer een halve hectare, circa 300 meter in lengte en enkele tientallen meters breed, tussen de zeedijk en een oude slaperdijk. De plas loost overtollig water via een duiker op de dijksloot, maar er kan, in tegenstelling tot het Hoeksmeer, geen water worden ingelaten. Hierdoor is het waterpeil in de nazomer enkele decimeters lager dan in de winter, met als gevolg dat het hele zomerhalfjaar een slikrand van enkele meters breed beschikbaar blijft voor foeragerende steltlopers. Behalve de nieuw gegraven plas staat de rest van de akker, die uit ingezaaid grasland bestaat, in het natte deel van het jaar

het halfdroge slik stonden in 1999 vooral straatgras, klein hoefblad, greppelrus, echte kamille en jonge akker- en speerdistels en slechts hier en daar een plukje zilte vegetatie, zoals zeeaster. Het is de bedoeling het grasland af en toe te maaien, vooral om de distels weg te houden. Vanaf het hek aan de westzijde is het gebied goed te overzien. Op het bordje staat "zout blijft welkom". Zover is het nog niet, en zeekraalvegetaties zijn afwezig, maar de vogels hebben onmiddellijk van het gebied geprofiteerd, zoals eigenlijk altijd in nieuw aangelegde gebieden

Bosruiter, Eilat Israël 29 april 1993.

foto Leo Boon

ook wat dras. Natuurmonumenten heeft een ontgrondingsvergunning verkregen voor verdere afgraving van de oorspronkelijke akker; zij heeft de intentie om het gebied verder uit te breiden, als die mogelijkheid zich voor mocht doen. In principe kan dit nog een stukje naar het westen en een heel stuk naar het oosten, waar ongeveer een kilometer verderop een gasbehandelingsstation voor Noordzeegas ligt.

Door begrazing met zo'n 200 schapen wordt de vegetatie kort gehouden. Die bestaat tot nog toe vooral uit gras en 'huis-tuin-en-keukenplanten'. Het water in de plas is weliswaar brak, maar op

de eerste jaren een explosie van aantallen opleveren.

Vogels

Vanwege het vrijwel ontbreken van opgaande vegetatie, behoudens wat riet aan de binnenzijde van de slaperdijk is het aantal broedvogels (nog) beperkt. Als broedvogels komen onder andere voor: Wilde Eend, Scholekster, Kievit, Bontbekplevier, Kluut (kolonie), Kokmeeuw

(kolonie), Veldleeuwerik en Graspieper. Van de legfels van de koloniebroedvogels kwam in 1999 niet al te veel terecht, mogelijk door rondstruinende vossen. Het gebied lijkt dan ook vooral van belang voor doortrekkers. Vanaf september 1997 is iedere maand minstens twee maal geteld, meestal rond hoogwater en om verstoring te vermijden zonder insteken te maken. Hieruit is een goed overzicht van de pleisterende vogels verkregen (Tabel 1). Overzien we de lijst met de 40 talrijkste watervogels, dan vallen enkele zaken op. Ondanks de beperkte oppervlakte van water en grasland pleisteren er toch grote aantallen ganzen, eenden en steltlopers. De nabijheid van het wad lijkt de belangrijkste factor voor de hoge aantallen Bergeenden, Wulpen, Tureluurs, Scholeksters en Bonte Strandlopers. Bij de Emmapolder is geen hoge kwelder aanwezig en bij springtij of stormachtig weer komt het water dan ook snel tot op de dijkvoet. Hoogwatervluchtplaatsen zijn dan extra storingsgevoelig en de Ruidhorn wordt een aantrekkelijk rustpunt. Sommige wadvogelsoorten zie je er desondanks zelden; zoals Zilverplevier, Steenloper en Rosse Grutto. Wel trekt het plasje veel duikeenden en steltlopers aan, die soms weken kunnen pleisteren.

Zowel het aantal soorten als het aantal individuen is in de loop van de telperiode toegenomen. Dit valt goed te zien als we kijken in welk jaar het hoogste aantal van deze 40 soorten werd waargenomen: slechts 1x in 1997 (vanaf september); 5x in 1998; 29x in 1999 en 5x in 2000 (tot maart).

Uiteraard is er wel eens een leuke soort gescoord, zoals Kleine Zilverreiger, een Geoorde Fuut, of een overvliegende Zeearend. Maar het goed in de kijker krijgen van vogels is hier tamelijk lastig omdat het plasje erg dicht tegen de slaperdijk ligt en betreding veel verstoring geeft.

Vergelijking Ruidhorn met Hoeksmeer

Wat is nu de waarde van een nieuw gebied zoals de Ruidhorn? Om hier een antwoord op te geven, moeten we een vergelijking met andere natuurgebieden maken. Omdat er geen ander vergelijkbaar gebied met grasland en water aan de Groninger kust aanwezig is, hebben we het Hoeksmeer genomen. Het 44 hectare

Tureluur.

foto Leo Boon

grote Hoeksmeer bestaat ook uit een plas omgeven door grasland en hoewel de plas ruim 10 maal groter is en de oppervlakte aan grasland twee keer zo groot, is een vergelijking van de maximale aantallen uit de beginjaren van het Hoeksmeer (1989-1994) zinnig, temeer omdat beide gebieden vanuit natuurbouw zijn ontstaan, een tamelijk kleiige ondergrond bezitten en vrij van opgaande begroeiing (bomen) zijn.

Op de vraag welke soorten talrijker zijn op de Ruidhorn, blijkt het antwoord: een heleboel. Uiteraard vallen een aantal wad- en kustvogels hieronder. Behalve het eerder genoemde vijftal zijn dat Brandgans, Kluut, Groenpootruiter,

die slechts sporadisch bij de Ruidhorn worden gezien, lijken deze indruk te bevestigen, met als duidelijkste voorbeeld de Kleine Zwaan met een uitschieter van 180 (tegen acht als maximum voor het Hoeksmeer). Anderzijds zijn er ook tien soorten die het op het Hoeksmeer veel beter doen en bij de Ruidhorn (vrijwel) ontbreken, zoals Fuut, Lepelaar, Knobbelzwaan, Kolgans, Meerkoet en Grutto. Sommige soorten komen in beide terreinen ruwweg ongeveer even veel voor, zoals Wilde Eend (let op de typische nazomerpiek, deze is ook in het Hoeksmeer opvallend), Wintertaling en Slob-eend.

Maar welk gebied is nu beter? Hoewel appels niet met peren mogen worden vergeleken, hebben we dat met de vogels wel gedaan, en de 40 + 10 bovengenoemde soorten per maand vergeleken. Als we de totaalsommen over de 12 maanden voor alle soorten bij elkaar nemen, dan blijken deze sommen voor de Ruidhorn en het Hoeksmeer respectievelijk 36.000 en 50.000 te zijn. Het Hoeksmeer trekt dus slechts 1,4 maal zoveel vogels, ondanks het feit dat het grasland twee keer zo groot is, en de waterplas ruim tien keer zo groot. We zouden dan ook in het algemeen kunnen stellen dat natuurbouw aan de kust meer vogels aantrekt dan natuurbouw in het binnenland van Groningen. Daar komt nog bij dat het Hoeksmeer, bij een vergelijking met bijvoorbeeld natuurterreinen in het Zuidlaardermeergebied er ook al gunstig uit sprong omdat een slikkig kleigebiedje iets hogere aantallen trekt dan een modderige veenplas.

Ook het ontbreken van lokale variatie heeft invloed op het aantal vogels. Een goed voorbeeld van het ontbreken van een bepaald type variatie geeft het Reitdiepdal. Wie de kaart erbij neemt en de omgeving ten noorden van de stad Groningen bestudeert komt al snel tot de conclusie dat er geen open water van enige omvang aanwezig is, behalve het druk bevaren Van Starckenborghkanaal. Duizenden hectares grasland op vette klei maar nergens drassig grasland of een waterplas ertussen. Wat blijkt: (EJB woont zelf onder de trekbaan) honderden tot duizen-

Oeverloper.

foto Leo Boon

Zwarte Ruiter en alle meeuwensoorten, behalve de Kleine Mantelmeeuw. Maar toch ook weer niet alle soorten, want Rosse Grutto en Bontbekplevier waren veel regelmatiger bij het Hoeksmeer te vinden. Ook enkele schaarse en minder algemene soorten blijken op de Ruidhorn frequenter aanwezig te zijn, zoals Dodaars, Brilduiker, Topper en Grauwe Franjepoot. Het lijkt er sterk op dat de gestuwde trek langs de Waddenzee hierbij een belangrijke rol speelt; omdat er gemiddeld langs de zeedijk meer vogels trekken dan door het binnenland, komen er ook meer aan de grond. Hoge aantallen van vogelsoorten

den Smienten trekken iedere avond na het inval- len van de duisternis het landschappelijk zo geprezen Reitdiepdal binnen om er te foerage- ren. Overdag verkiezen ze het open water van de vloeivelden van de suikerfabriek van Hoog- kerk! Ook ganzen pleisteren zelden, bij gebrek aan een dichtbijgelegen slaappleats. Het Leek- stermeer ligt net te ver weg, hoewel in sommige jaren een paar duizend Kolganzen het een week- je hebben geprobeerd om dagelijks heen en weer te pendelen.

Algemene conclusies

De vergelijking tussen de Ruidhorn en het Hoek- smeer roept de vraag op of de natuurbescher- ming al zijn pijlen wat natte landbouw betreft op het kustgebied zou moeten richten. Misschien niet alle. Om op de appels terug te komen: als daar één mooie peer tussen ligt, dan wil iedereen natuurlijk die peer hebben. De mooie peer staat voor lokale variatie en is in onze ogen belangrijk evenals het verhogen hiervan. Het voorbeeld van het Reitdiep is hiervoor al genoemd. In een dergelijk monotoon gebied als het Reitdiepdal zou het scheppen van aanvullend open water dus meer dan welkom zijn, want er zijn een heleboel vogels die drassig of nat biotoop nodig hebben als rust- of slaappleats of als foerageerplek, in afwisseling met de vette kleigraslanden.

Een laatste punt dat we aan de orde willen stel- len gaat over de oppervlakte van de Ruidhorn en van natte terreinen in het algemeen. Wie de moeite neemt om dergelijke terreinen langere tijd te observeren komt tot de conclusie dat er on- danks de 'ruis' van altijd wisselende aantallen een duidelijk verband bestaat tussen de grootte en het aantal vogels dat er continu op verblijft. De Ruidhorn is soms helemaal leeg, het Hoek- smeer nooit. Dit heeft alles met verstoring te maken. Hoofdbronnen van verstoring zijn de mens en rondvliegende roofvogels. Als het Hoeksmeer lokaal leeg is, blijkt meestal een Havik de schuldige te zijn, of soms menselijke betreding.

Ook bij de Ruidhorn geven roofvogels en mensen verstoring. Echter, het plasje van de Ruidhorn is dermate klein dat een bij het water neerstrijkende roofvogel veel watervogels het gebied uit doet vliegen. Zwemeenden, zoals Wintertalingen, zul- len een paar honderd meter verderop op het wad neerstrijken en komen soms snel terug. Maar een wegvliegende Fuut of Meerkoet zie je niet terug. Met andere woorden: gebieden van circa 200 x 300 meter, zoals de waterplas van het Hoek- smeer, hebben een zekere bufferwerking tegen verstoring die de Ruidhorn niet heeft (liever niet betreden dus!). Het bovenstaande is dan ook een pleidooi voor verdere uitbreiding met drassig en nat biotoop en in algemene zin een aanspo- ring om bij nieuwe inrichtingen (plannen omgeving Pieterburen) met dergelijke minimale maten rekening te houden. Zo niet, dan kunnen er naar verhouding te weinig vogels permanent van profiteren, tenzij er in de onmiddellijke omgeving nog een gelijksoortig biotoop aanwezig is.

Dankwoord.

Otto Overdijk (Natuurmonumenten) en Kees Koffijberg (broedvogels) worden bedankt voor aanvullende informatie.

Egbert Boekema
Jupiterstraat 99
9742 EV Groningen
050-577643

Dick Veenendaal
Boermanjeweg 21
9988 RL Usquert
0595-424282

Tabell 1. Maximale aantallen per maand voor de 40 talrijkste watervogelsoorten van de Ruidhorn tijdens 81 verspreide bezoeken tussen september 1997 en maart 2000.

	jan	feb	mrt	apr	mei	juni	juli	aug	sep	okt	nov	dec
Dodaars	-	-	1	-	-	-	-	-	2	6	-	-
Blauwe Reiger	-	1	-	-	-	-	-	-	4	2	0	1
Aalscholver	1	1	-	1	2	-	4	10	1	7	-	-
Grauwe Gans	2	11	10	-	-	-	-	22	-	80	-	24
Brandgans	2240	560	5070	760	-	-	-	-	-	332	10	1267
Kolgans	30	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	4
Rotgans	13	248	207	-	1	-	-	-	-	14	3	79
Bergeend	204	232	158	36	65	132	20	7	24	322	117	20
Smient	44	102	120	127	-	10	8	26	320	583	296	40
Wintertaling	38	58	35	10	1	8	9	190	325	129	75	48
Krakeend	3	5	3	2	2	9	-	1	-	2	-	-
Wildeeend	181	560	210	31	481	440	365	1995	147	420	96	350
Pijlstaart	-	4	346	83	10	4	-	9	58	22	-	-
Slobeend	-	10	25	67	14	33	12	14	65	64	11	-
Tafeleend	11	5	4	-	1	-	-	-	-	1	-	4
Kuifeend	1	4	45	19	50	40	51	8	112	30	11	9
Topper	3	4	2	-	1	-	-	-	-	-	-	5
Brilduiker	5	6	2	1	-	-	-	-	-	4	2	13
Meerkoet	-	-	-	2	-	-	1	-	-	-	-	-
Scholekster	10	60	610	543	743	930	1430	400	3	140	2	730
Kluut	-	-	24	197	300	75	8	5	20	5	-	-
Bontbekplevier	-	-	2	13	10	2	3	2	4	2	-	-
Zilverplevier	-	-	-	2	-	-	-	-	-	1	-	-
Goudplevier	-	30	500	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Kievit	156	200	46	18	10	3	4	32	50	27	18	-
Kleine Strandl.	-	-	-	-	1	-	3	6	10	7	-	-
Bonte Strandl.	-	1	40	3	180	-	-	1	56	145	6	-
Kemphaan	-	-	-	-	4	1	1	2	7	-	-	-
Watersnip	-	-	-	-	-	-	-	1	16	5	1	-
Wulp	65	44	62	3	-	-	-	-	-	466	-	40
ZwarteRuiter	-	-	-	1	-	1	1	13	63	61	9	-
Tureluur	-	2	6	6	20	3	2	3	5	158	3	1
Groenpootruiter	-	-	2	2	2	2	1	11	23	11	1	-
Bosruiter	-	-	-	-	-	-	-	5	2	1	-	-
Oeverloper	-	-	1	1	7	-	4	14	4	-	-	-
Grote Mantel	2	2	5	4	5	1	-	5	2	4	-	3
Kleine Mantel	-	-	-	6	2	5	2	2	1	-	-	-
Zilvermeeuw	99	106	338	236	248	50	46	182	17	191	57	62
Stormmeeuw	420	329	214	32	1	3	17	68	130	50	346	108
Kokmeeuw	1	70	194	180	475	190	287	150	90	146	24	506